

Vojko Gorjanc

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Slovar slovenskega jezika v digitalni dobi

V prvem delu prispevka razpravljamo o mediju sodobnih slovarjev. Izhodišče za razpravo je anketa med študenti o njihovih pričakovanjih glede slovarskega medija in vsebine sodobnega slovarja slovenskega jezika. Na osnovi predstavljenih rezultatov ankete zagovarjamo stališče, da mora biti sodoben slovar slovenskega jezika primerljiv z najsodobnejšimi slovarji tujega jezika, oblikovanimi za različna digitalna okolja. V drugem govorimo o tem, da lahko do takega slovarja pridemo le z interdisciplinarnim pristopom, pri tem pa opozarjamo na to, da so pri tem največja ovira stališča posameznih akterjev, ki o slovarskih rešitvah s pozicije moči že vnaprej vrednostno razsojajo o vsebini slovarja, posameznikih in inštitucijah.

Slovene Dictionary for the Digital Age

The first part of the paper discusses the medium of modern dictionaries. It is based on a survey performed among students who were asked about their expectations concerning the medium of modern dictionaries as well as the content of a contemporary dictionary of Slovene. In agreement with the results of the survey, we argue that a modern dictionary of Slovene should be comparable to most advanced lexicographic products of this day and age, and adapted to different digital media. The second part of the paper calls for an interdisciplinary approach to lexicography. This approach is undermined in Slovenia by judgmental attitudes of individual key players that make use of their position of power to discuss preferentially the content of the dictionary as well as other individuals and institutions.

Ključne besede: slovar, digitalni medij, jezik in moč

Keywords: dictionary, digital media, language and power

1 Uvod

V prispevku skušamo na osnovi kratke ankete odgovoriti na vprašanje, kakšen slovar pričakujejo današnji uporabniki – ne le glede oblike, ampak tudi vsebine, načina predstavitve

slovarskih informacij in dostopnosti. Na podlagi rezultatov pa v nadaljevanju predstavimo naše mnenje o tem, kako bi lahko prišli do rešitev, kakršne pričakujejo uporabniki.

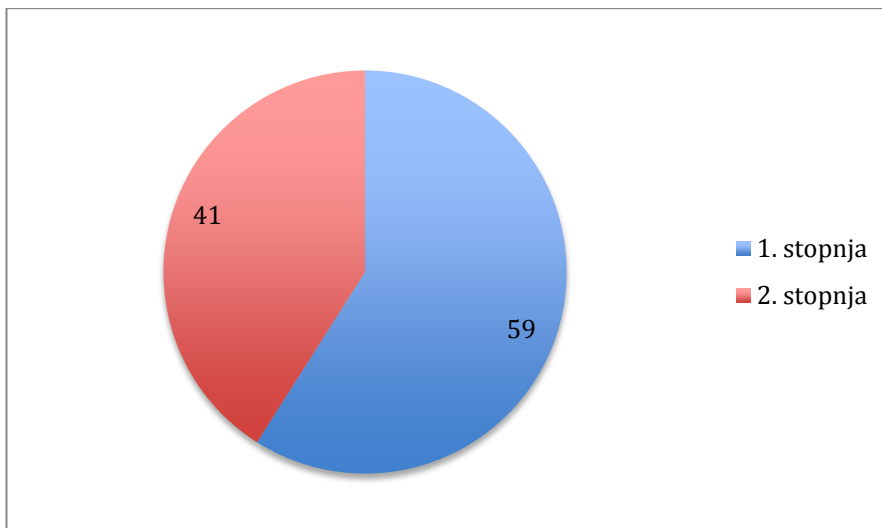
Raziskave potreb uporabnikov slovarjev v tujini niso nekaj novega, tako ko gre za splošne slovarje (Béjoint 2000: 140–147; Carolin Müller-Spitzer 2013), še bolj pa je zavedanje po analizi uporabniških potreb in izkušenj prisotno pri slovarjih za specifične jezikovne oz. kulturne skupnosti, kot so npr. slovarji znakovnega jezika (NZSL Online Dictionary Project 2008–2011). V slovenskem prostoru tradicionalno nismo bili navajeni razmišljati o slovarju z vidika uporabnikov slovarskih informacij, a nekaj raziskav na to temo, npr. učinkovitosti Slovarja slovenskega jezika v šolski praksi (Rozman 2010), je bilo vseeno že opravljenih in lahko s pridom služijo pri načrtovanju novega slovarja slovenskega jezika. Majhen korak v tej smeri je tudi tale prispevek.

2 Anketa

Anketo smo poslali študentom, torej tistim, ki bodo ob koncu projekta predstavljali jedro aktivnih uporabnikov slovarja, poslali smo jo na nekaj nad 350 naslovov, in sicer študentom tistih smeri na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani,¹ pri katerih bodoče diplomante prepoznavamo kot tipične uporabnike slovarskih informacij: medjezikovne posrednike, prevajalce, tolmače, novinarje. Namenoma smo izpustili sloveniste, saj predvidevamo, da slovenistični študijski program tipično izobražuje tudi leksikografe, kar je profil, ki smo ga želeli izključiti. Anketa je bila opravljena s pomočjo spletne aplikacije SurveyMonkey.² Na poslano anketo smo dobili 102 odgovora.

¹ Zahvaljujem se kolegicama Moniki Kalin Golob in Nataši Logar za pomoč pri distribuciji ankete med študente na Fakulteti za družbene vede UL.

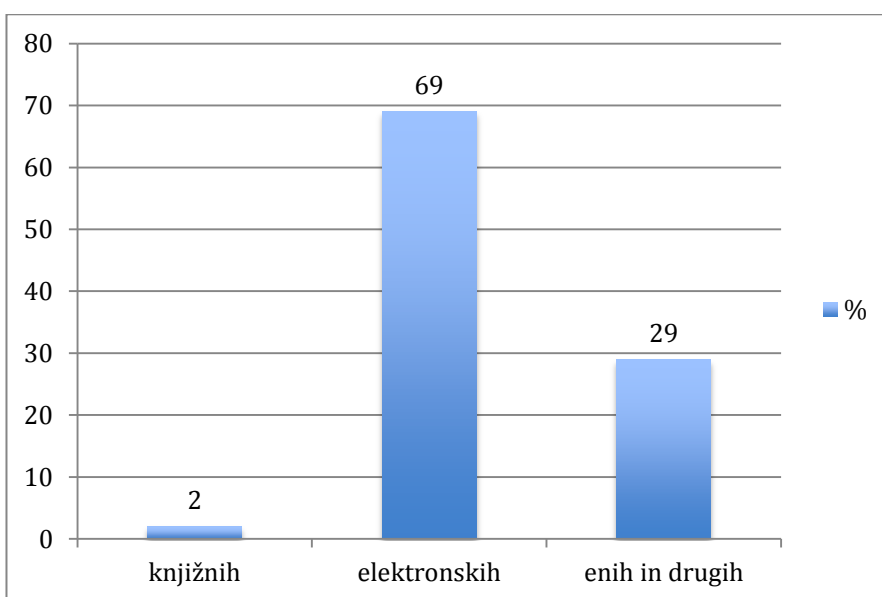
² <https://www.surveymonkey.com/> (dostop: 24. 2. 2014).

Graf 1: Število respondentov glede na stopnjo študija v %

2.1 Pri uporabi slovarjev raje posegam po ...

Najprej nas je zanimalo, v katerem mediju uporabljajo slovarje.

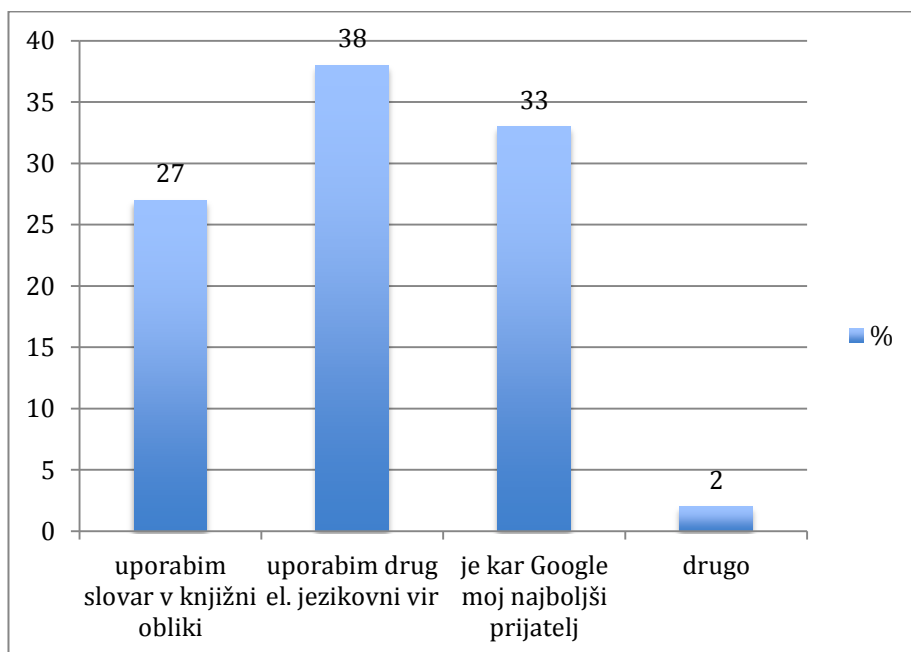

Graf 2: Odstotek trditev, po kateri obliki slovarja raje posegajo respondenti

Rezultati niso presenetljivi. Razvidno je, da mlada generacija posega predvsem po elektronskih slovarji, samo knjižna oblika pa je preferenčna izbira zgolj pri dveh odstotkih respondentov.

2.2 Ko slovar ni dostopen v elektronski obliki, po navadi ...

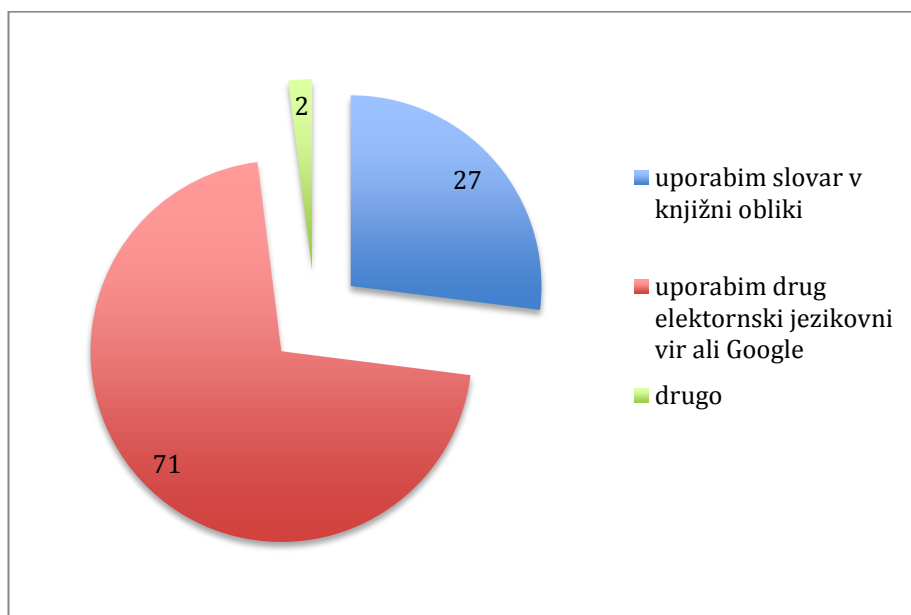
Ker smo predvidevali prevladujočo preferenčno izbiro elektronskih slovarjev, nas je v nadaljevanju zanimalo, kakšna je odločitev v primeru, ko slovar ni na voljo v elektronski obliki.

Graf 3: Odstotek izbire alternativne variante, ko slovar ni na voljo v elektronski obliki

Vidimo lahko, da v primeru, ko slovar ni na voljo v elektronskem mediju, le malo več kot četrtina respondentov posega po knjižni obliki slovarjev. V večini se odločajo za druge elektronsko dostopne jezikovne vire, v tretjini primerov kar za spletni iskalnik.

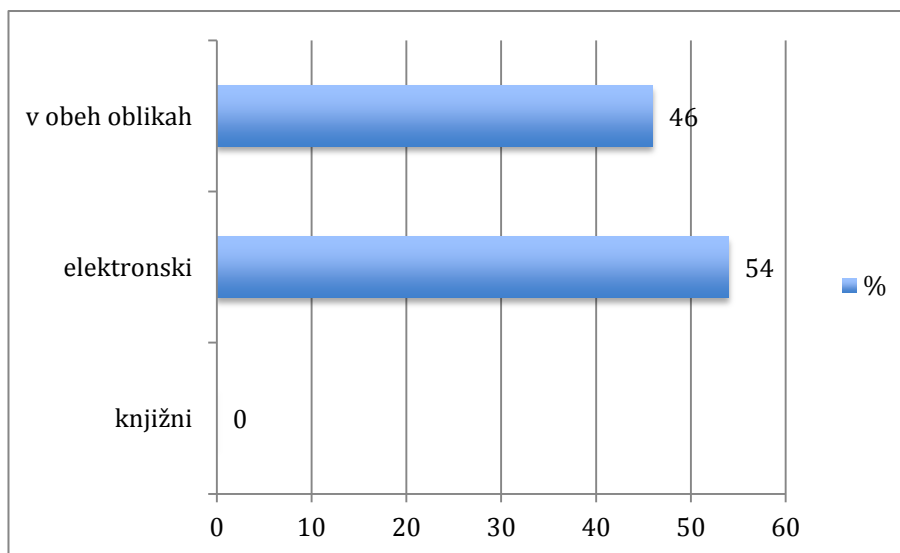
Če torej združimo uporabo spletnega iskalnika in drugih jezikovnih virov, vidimo, da imamo pred seboj uporabnike, ki v več kot sedemdesetih odstotkih na klasične slovarje v knjižni obliki ne pomislijo več niti v primeru, ko slovar, ki bi ga želeli, ni na voljo v digitalnem mediju, ampak se zatekajo k tistim virom, ki so v tem mediju dostopni.

Graf 4: Odstotek izbire alternativne variante, ko slovar ni na voljo v elektronski obliki

2.3 Sodobni slovarji so danes ...

Na koncu nas je vseeno zanimalo, kakšno je eksplicitno stališče glede medija sodobnih slovarjev.

Graf 4: Odstotek izbire alternativne variante, ko slovar ni na voljo v elektronski obliki

Da so danes sodobni slovarji tipično knjižni, ne meni nihče. Več kot polovica jih deklarativno meni, da so sodobni slovarji predvsem elektronski, ni pa zanemarljiv odstotek tistih, ki menijo, da je sodoben slovar še vedno tako v knjižni kot elektronski obliki.

V nadaljevanju ankete smo zastavili dve vprašanji odprtega tipa:

- Kaj je po vašem mnenju odlika dobrega sodobnega slovarja?
- Kakšen je po vašem mnenju dober elektronski slovar?

2.4 Kaj je po vašem mnenju odlika dobrega sodobnega slovarja?

Vsebino odgovorov najprej predstavljamo s preprosto grafično vizualizacijo.

Če si najprej nekoliko natančneje ogledamo mnenja o vsebini, prevladuje mnenje, da je dober slovar predvsem aktualen in utemeljen v dejanski jezikovni rabi. Respondenti pa med najpogostejše odlike dobrega slovarja štejejo še relevantnost podatkov o jeziku, zajemanje različnih segmentov jezikovne rabe, vključno z govorjeno leksiko in specializiranim besediščem, torej terminologijo. Da **respondenti dobro poznajo ustroj slovarjev**, kažejo tudi odgovori glede elementov slovarja, saj se v odgovorih pojavljajo praktično vse ključne sestavine slovarja: iztočnice, pomeni, razlage, zgledi rabe, sopomenke, protipomenke, kolokacije, izgovarjava.

- 'pristni' zgledi rabe,
- besede, ki se uporabljajo v vsakdanjem življenju,
- aktualno besedišče,
- primeri jezika v rabi,
- odraža dejansko rabo,
- primeri rabe so avtentični,
- zajema sodobne, novejšje besede,
- sodobno izrazje,

³ <http://www.wordle.net/> (dostop: 24. 2. 2014).

- odslíkava sliko trenutnega stanja jezika,
- leksika v stiku s časom,
- prikaže graf rabe,
- besede, ki se dejansko pojavljajo in uporabljajo v sodobnem jeziku ...

Presenetljivo je število mnenj tudi **o jezikovni normi**, saj v resnici nismo pričakovali toliko mnenj o normativnosti slovarja. Odgovori sicer kažejo na nenatančno poznavanje koncepta jezikovne norme, a tega od respondentov nismo pričakovali, saj niso jezikoslovci. Pričakovanja so tu na dveh nasprotnih polih, in sicer med pričakovanji po deskriptivnem slovarju, ki zgolj »odraža sodobni jezik«, do slovarja, v katerem se pričakuje intervencija in jasno normativno usmerjanje, tako da ima slovar »eno pravilo in ne nešteto različic enega pravila«.

Pomembno je opozoriti na razmišljanja uporabnikov slovarja, povezana z nestatičnostjo predstavitve slovarskih informacij. Za mlade uporabnike **je slovar dinamična pojavnost**, ki sledi jezikovnim spremembam in se nenehno posodablja. To ni več knjiga, v kateri je zabeleženo stanje jezikovnega opisa nekega časa, ampak vir, v katerem **je sprememba nekaj pričakovanega**. Pričakovane značilnosti slovarja so:

- spremlja spremembe v jeziku med uporabniki, se temu prilagaja in kontinuitetno dopolnjuje,
- v stiku s časom, se pravi, da se posodablja,
- stalno ažurirani podatki,
- se čim bolj hitro posodablja,
- pogosto posodabljanje,
- stalno izboljševanje in nadgrajevanje,
- tak, da ga lahko strokovnjaki nadgrajujejo,
- tak, da se sproti posodablja,
- se lahko sproti dodeluje ...

Tako zgornja mnenja kot **mnenja o mediju** slovarja kažejo, da v trenutku, ko respondenti samostojno razmišljajo o slovarju in njegovi vsebini, govorijo o slovarju v digitalnem mediju, torej mediju, s katerim in v katerem živijo. Čeprav se deklarativno opredeljujejo večinoma za elektronski medij, a hkrati tudi za kombinacijo elektronske in knjižne obliki, so odgovori in

pričakovanja pri vprašanju odprtega tipa drugačna. **Slovar je doma v digitalnem mediju**, je dostopen prek spleta, prosto vsem in povsod ter povezan z drugimi viri.

2.5 Kakšen je po vašem mnenju dober elektronski slovar?

Slika 2: Grafični prikaz vsebine odgovorov z uporabo spletne aplikacije Wordle⁴

Iz vsebine odgovorov je razvidno, da imamo pred seboj **zahtevnega uporabnika**, uporabnika, popolnoma domačega v digitalnem okolju, ki slovarsko informacijo razume le kot eno izmed množice informacij, do katerih se prosto dostopa, zato je tipična lastnost dobrega elektronskega slovarja povezljivost slovarskih informacij z drugimi dostopnimi informacijami prek hiperpovezav, slovar je interaktiven, pomembno pa je, da je do uporabnika prijazen, saj mora po mnenju respondentov biti »enostaven«, »hiter in intuitiven«, imeti »prijazen vmesnik« in »preprosto navigacijo«, mora biti »programsko napreden« in delovati na »različnih platformah: iOS, Android itd.«. Sodoben elektronski slovar ima po mnenju respondentov avdiozapis o izgovarjavi, je povezan s korpusi, ponuja pri zatipkanih besedah alternativo, prav tako pa se pričakuje tudi »vizualizacija povezanih pojmov«.

Med mnenji je veliko tudi takih, ki govorijo o **estetskosti slovarskih aplikacij**, tako da je slovarska aplikacija »'prijazna za oko«, »'nenačičkana'«, »oblikovno špartanska«. Tudi od slovarske aplikacije se pričakuje, da se stalno posodablja in nadgrajuje.

⁴ <http://www.wordle.net/> (dostop: 24. 2. 2014).

3 Kako do takega slovarja?

Odgovor je v resnici preprost: s sodelovanjem. Edini možni pristop je – tudi glede na to, kaj od slovarja pričakujejo uporabniki – interdisciplinarni. Pristop strokovnjakov z različnih področij, kjer nihče ne more imeti osrednje vloge, vsi sodelujoči so enakopravni partnerji, ni osrednje in podporne funkcije akterjev. Če so še pri prehodu slovarjev iz knjižne v elektronsko verzijo leksikografi igrali osrednjo vlogo in razmišljali le o podporni funkciji strokovnjakov s področja jezikovnih tehnologij, saj je šlo v resnici le za prenos vsebin v digitalni medij, danes to ni več tako. Sodoben slovar lahko nastane le v tesnem sodelovanju vseh z različnimi znanji, ki so potrebna za pripravo slovarja, kakršnega upravičeno pričakujejo uporabniki. In uporabniki ne pričakujejo nič več in nič manj, kot je že na voljo, česar se leksikografi dobro zavedajo (Grønvik in Smith Ore 2013), še več, uporabniki slovarja vse bolj postajajo njegovi sooblikovalci (Abel in Meyer 2013). Ta znanja v slovenskem prostoru imamo, a ne zgolj na eni, ampak na vrsti različnih inštitucij. Prav tako je potrebno zavedanje, da slovar ne sme nastajati kot izoliran projekt, ampak se mora umestiti v širšo sliko načrtovanja jezikovne infrastrukture za slovenščino, kar spet zahteva tesno sodelovanje vrste različnih akterjev z različnih inštitucij.

Trenutno vlada precejšnja nenaklonjenost do pravega interdisciplinarnega pristopa. Skuša se predvsem ohranяти obstoječe pozicije in ustaljene načine dela – prepričan sem, da to ni prava pot, še posebej ne tudi zato, ker se pozicije brani z izključevanjem. V delu jezikoslovja se je namreč izoblikoval diskurz, ki iz prostora jezikoslovja izrinja vse, kar ni tradicionalno, v slovenskem prostoru predvsem strukturalno in diahrono jezikoslovje. Za začetek se je treba odreči tovrstnemu vrednotenju in začeti z enakopravnim sodelovanjem vseh, ki imajo znanje, željo, interes ... in – upam – skupni cilj.

4 Sklep

Če upoštevamo potrebe in pričakovanja uporabnikov, je odgovor, v katerem mediju naj bo novi slovar slovenskega jezika, jasen – doma naj bo v digitalnem mediju. Le ta namreč lahko odgovarja na vsa pričakovanja uporabnikov novega slovarja, saj omogoča popolnoma drugačno strukturiranje podatkov kot knjižna izdaja, ob tem pa je tudi neomejen pri količini informacij. V tem kontekstu je še posebej pomembno, kako so slovarske informacije povezane z drugimi viri, saj jih uporabniki dojemajo kot le ene izmed mnogih prosto dostopnih informacij na spletu, zato si mora slovar prizadevati za čim večjo povezljivost z

drugimi jezikovnimi viri. Uporabnika slovarja jemljemo za izhodišče zaradi družbene odgovornosti, ki jo imamo raziskovalci, ko gre za raziskave in drugo strokovno delo, financirano iz javnih sredstev. Slovar ne sme nastajati za tesno zaprtimi akademskimi vrati, jezik je namreč naše skupno dobro in skupna last nas vseh, njegovih uporabnikov. Dostop do informacij o njem bi zato moral biti hiter, enostaven in intuitiven (Grønvik in Smith Ore 2013), prilagojen torej uporabnikom. Ker pa akademske inštitucije prerade pozabljajo, kakšnega uporabnika imamo pred seboj, je tule dober prikaz današnjih in predvsem bodočih uporabnikov (tudi slovarskih aplikacij): <https://www.youtube.com/watch?v=XkuirEweZvM>.⁵

Ko se v slovenskem prostoru zadnje čase razpravlja o novem slovarju, lahko opazimo, da diskurz ni naklonjen različnosti pristopov, še posebej pa je nenaklonjen interdisciplinarnosti. A do novega slovarja ne moremo priti drugače, saj je za tako zahteven projekt ob upravičeno visokih pričakovanjih uporabnikov preprosto treba združiti celo paleto različnih znanj. Ob hkratnem upoštevanju tradicije slovenske leksikografske misli lahko le tako pridemo do slovarja, ki bo podobno kot Slovar slovenskega knjižnega jezika v svojem času pomenil prelomnico ne le v leksikografiji, ampak jezikoslovni misli slovenskega prostora sploh.

Navedenke

ABEL, Andrea, in MEYER, Christian M., 2013: The dynamics outside the paper: user contributions to online dictionaries. Iztok Kosem, Jelena Kallas, Polona Gantar, Simon Krek, Margit Langemets, Maria Tuulik (ur.): *Electronic lexicography in the 21st century: thinking outside the paper. Proceedings of the eLex 2013 conference, 17-19 October 2013, Tallinn, Estonia*. Ljubljana–Tallinn: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies, Eesti Keele Instituut. 179–194. <http://eki.ee/elex2013/conf-proceedings/#> Dostop: 24. 2. 2014.

BÉJOINT, Henri, 2000: *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

GRONVIK, Oddrun, in SMITH ORE, Christian-Emil, 2013: What should the electronic dictionary do for you – and how? Iztok Kosem, Jelena Kallas, Polona Gantar, Simon Krek, Margit Langemets, Maria Tuulik (ur.): *Electronic lexicography in the 21st century: thinking outside the paper. Proceedings of the eLex 2013 conference, 17-19 October 2013, Tallinn, Estonia*. Ljubljana–Tallinn: Trojina, Institute for Applied

⁵ Gre za posnetek na portalu YouTube v angleščini. Posnetek ni podnaslovljen v slovenščino. Dostop: 24. 2. 2014.

Slovene Studies, Eesti Keele Instituut. 243–260. <http://eki.ee/elex2013/conf-proceedings/#> Dostop: 24. 2. 2014.

MÜLLER-SPITZER, Carolin, 2013: Contexts of dictionary use. Iztok Kosem, Jelena Kallas, Polona Gantar, Simon Krek, Margit Langemets, Maria Tuulik (ur.): *Electronic lexicography in the 21st century: thinking outside the paper. Proceedings of the eLex 2013 conference, 17-19 October 2013, Tallinn, Estonia*. Ljubljana–Tallinn: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies, Eesti Keele Instituut. 1–15. <http://eki.ee/elex2013/conf-proceedings/#> Dostop: 24. 2. 2014.

NZSL Online Dictionary Project 2008-2011: User Requirements Survey Report. Dostopno na: http://www.victoria.ac.nz/lals/research/projects/odnzsl/publications/ODNZSL_Survey_Final_Report.pdf Dostop: 24. 2. 2014.

ROZMAN, Tadeja, 2010: *Vloga enojezičnega razlagalnega slovarja slovenščine pri razvoju jezikovne zmožnosti*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.